

ПРАВОВИЙ ТЕКСТ ЯК АКТ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Аналізується правовий текст як одиниця спілкування, який являє собою систему комунікативно-пізнавальних елементів, що функціонально, тобто для даної конкретної мети спілкування, об'єднані у замкнену ієрархічно організовану, змістовну структуру, а також процес інтерпретації правових текстів як етап процесу розвитку правових явищ.

Ключові слова: правовий текст, правова комунікація, інтерпретація, комунікативна природа.

Постановка проблеми. Сучасна гуманітарна думка в дослідженні феномена права, використовуючи інтелектуальні технології західної правової думки і вітчизняні досягнення правознавців, формується на зіткненні багатьох наук і наукових знань з філософії, соціології, психології, лінгвістики, семіотики, антропології, кібернетики, менеджменту, теорії комунікацій. У сучасних дослідженнях з питань філософії права та теорії права знаходить відображення таке соціальне явище, як правова комунікація. Людина априорі є «комунікативною», налаштована на спілкування – взаємодію з іншими.

Комунікація є не тільки умовою і формою існування соціуму, а також – права. Тексти, дії за їх побудовою та інтерпретацією, а також пов'язані з цим мислення, розуміння і взаємодія складають зміст комунікації.

У сучасній філософії права та теорії права існує тенденція до все чіткішого розуміння комунікативної природи права. Це означає також, що й роль мови у структурі мовної комунікації трактується вже не просто як роль її пасивного чинника, а як основна форма буття права, субстрат юридичної діяльності. Думка про те, що мова у правовій сфері відіграє не просто роль одного з компонентів юридичної техніки і що мовні норми – не тільки одні зі способів тлумачення юридичних текстів, усе більше проникає у філософію права та теорію права.

Ступінь наукової розробки проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить, що окремі питання проблеми інтерпретації правових текстів досліджують як зарубіжні, так і вітчизняні правознавці. Осмислення специфіки юридичного функціонування мови, лінгвістичні аспекти права, місце мови у соціально-правовій практиці і ментальності людей знаходить своє відображення у працях Р.Варта, М. Бахтіна, Ю.Лотмана та ін.

Семіотико-лінгвістичні аспекти правознавства висвітлені у працях Н.А. Власенко, С.Кравченко [13, с. 73]. Філософсько-правові проблеми текстів (зокрема, інтерпретації правових текстів)

аналізуються у працях В.Дудченко, А.Бернюкова, А.Токарської, Н.Сатохіної, О.Балинської, І.Кривцової, Л.Удовики, А.Мережко, Н.Гураленко. У роботі В.П. Сальникова, С.В. Степашина, Н.І. Хабібуліної [24, с. 92] як комунікація розглядається політична влада. І.М. Гомеров [6, с. 102] визначає комунікацію як необхідну умову існування суспільства і держави. Деякі дослідники розглядають діалогічну природу права. У дослідженнях І.Л. Честнова право представляється як діалог [27, с. 191]. Настільки активний інтерес правознавців до питань комунікативної взаємодії суб'єктів права дає підставу припускати, що в осмисленні феномена права йде пошук шляхів інтегративного його розуміння.

Мета статті – аналіз правового тексту як одиниці спілкування, що являє собою систему комунікативно-пізнавальних елементів.

Виклад основного матеріалу. Справжній поворот у ставленні до комунікативних підстав соціального буття стався у ХХ ст. – при переході від класичної наукової раціональності до некласичної і «лінгвістичного» переосмислення всіх філософських понять. Передумови для цього були створені аналітичною філософією і феноменологією. Але не менш значну роль, хоча і в іншому контексті, мала для теорії комунікації філософія мови М. Хайдеггера.

Коло мислителів, які в тому чи іншому аспекті досліджували проблему соціальної комунікації, досить широке. Можна виділити такі напрямки: феноменологічні трактування комунікації: Е. Гуссерль, М. Мерло-Понті, А. Шюц, П. Бергер і Т. Лукман, Е. Левінас; комунікативний персоналізм Е. Муньє; комунікація у філософії екзистенціалізму: К. Ясперс, Ж.П. Сартр, А. Камю; герменевтичні аспекти комунікації: Г.-Г. Гадамер, П. Рікер; комунікативні аспекти соціологічних теорій Т. Парсонса і Н. Лумана; комунікація як символічний інтеракціонізм: Дж.Г. Мід, Т. Блумер; комунікація як діалог: М. Бахтін, М. Бубер; теорія «комунікативної дії» Ю. Хабермаса, О. Апеля; комунікація і психоаналіз: З. Фрейд,

К.Г. Юнг, Е. Фромм; структуралістські і постструктуралістські теорії комунікації: К. Леві-Стросс, М. Фуко, Ж. Дерріда.

Якщо розглядати право як спільність людських систем, то така система не може бути нічим іншим як системою, яка самоорганізується і саморозвивається. Це означає, що така система може бути тільки системою правових комунікацій. Правова система отримує інформацію на "вході" і «видає» право на «виході». Дію правової системи можна простежити зі стадії правового моделювання.

Створення текстуальних правових моделей – її перша стадія. Створенням текстуальних «матриць» (моделей) права можуть займатися різні суб'єкти – індивідуальні (фізичні особи) і колективні (юридичні особи, різні соціальні та державні структури). На другій стадії дії права має (або не має) місце когнітивне конституювання самої правової норми.

Цьому передують інформаційний та ціннісний вплив правового тексту на соціальних суб'єктів (суб'єкт-об'єктна або інформаційна комунікація). Необхідною умовою для цього є доведення до відома всіх адресатів змісту правових текстів. Для виникнення актуальної норми права когнітивне правило має набути соціально-ціннісного значення та соціально-функціонального підтвердження. Показовим у контексті розглядуваної нами проблеми видається нам затребуваність у філософії права та в теорії права поняття правова комунікація. Одним із обґрунтованих, на нашу думку, є визначення А.В. Поляковим останньої як певної знакової системи (мови), за допомогою якої між суб'єктами права відбувається акт спілкування, який можна назвати правовою комунікацією [21, с. 196-198].

У даному контексті варто виділити такі конструктивні ідеї: прагнення побудувати модель права як онтологічної структури на основі феноменологічної методології, погляд на право як на інтерсуб'єктивний (комунікативний) феномен, на генезу права, що виникає в результаті об'єктивації в текстах і легітимації соціальних практик, (які мають, за Л.Й. Петражицьким, «імперативно-атрибутивно» психологічне значення і соціокультурний зміст); право, отже, набуває якості семіотичної практики влади щодо збереження соціальної структури.

Інструментальні концепції мови схильні інтерпретувати внутрішню форму знака як технічний прийом втілення означуваного в матеріальному знаку, тоді як антропоцентричні погляди на внутрішню форму мови припускають інше її бачення – як феномен, що спрямовує діяльність носія мови.

Приписи права можуть мати як безпосереднє, ціннісне, так і відбите ціннісне значення. Результатом усе одно буде легітимація самих правових текстів, створюваних або підтримуваних авторитетними соціальними агентами, набуття ними (текстами) правових властивостей. Це означає, що правові цінності роблять свій вплив на суб'єкта шляхом легітимації текстуального правила і встановлення міжсуб'єктної правової комунікації, одним з виразів якої є правове відношення. У зв'язку з цим "впізнання" норми як правової здійснюється шляхом її особистої текстуальної інтерпретації індивідуумом, але через раціональне осмислення досвіду її функціонування в суспільстві як норми права.

Якщо дія права являє собою його системне функціонування, що починається зі сприйняття правового тексту (правової інформації), то реалізація права – частина цього механізму, яка передбачає втілення можливостей, закладених у правовій нормі, в життя.

Інтерпретація права як самоорганізація та саморозвиток системи означає, що поняття права не можна локалізувати в якій-небудь одній точці правової системи. Правом є і правові тексти, і правові норми, і правові відносини, що зв'язують суб'єктів корелятивними правами і обов'язками, і правова поведінка суб'єктів, і правова свідомість, що надає такій поведінці правовий зміст.

Право – це психосоціокультурна система. У цьому сенсі право – явище синергетичне, когерентне, тобто комунікативне. Але саме через комунікацію праву надається суб'єктний сенс, що дає можливість для онтолого-комунікативного обґрунтування прав людини, як прав, зумовлених його комунікативною природою [18, с. 163]. Відповідно до аналізованої концепції, мова у правовій комунікації займає центральне місце, сама юридична діяльність тісно пов'язується з мовою. Інтерпретаційна діяльність при такому підході ототожнюється з правовою, текст з правом. Принциповим моментом концепції є висунення на перший план інтерпретаційної діяльності, яка, будучи за своєю природою суб'єктивністю, протистоїть уявленню про правові (судові) істини як об'єктивні категорії. Множинність інтерпретації (невідривної від мовленнєвої діяльності) – є способом буття істини.

Право, на думку А.В. Полякова, може розглядатися як явище, інтегральне за своєю природою, як інтерсуб'єктивна соціокультурна реальність в комунікативно-діяльному, ціннісному, семіотичному і психологічному аспектах, і, відповідно, онтологічно інтерпретуватися як фено-

мен, описуватися як багатоедність, що містить як норми, так і правовідносини, як цінності, так і правосвідомість, як правові тексти, так і діяльність з їх інтерпретації та реалізації [20, с. 119]. Світоглядні витоки даного підходу він бачить у філософських працях західних учених К. Ясперса, Г. Марселя, Е. Муньє, М. Бубера та російських вчених С. Франка, М. Бердяєва, М. Бахтіна.

У працях А. В. Полякова законодавча діяльність зіставляється з семантикою: «Суб'єкт права – правовий текст» (рівень правової семантики)», а його проекція в правозастосовну діяльність – як прагматика: «функціонування в рамках вторинної», міжсуб'єктної правової комунікації (рівень правової прагматики). Тексти, дії за їх побудовою й інтерпретацією, а також пов'язані з цим мислення, розуміння та взаємодія складають зміст комунікації [15].

Комунікація тісно пов'язана з лінгвістичною філософією, семантикою та герменевтикою. Отже, комунікація може бути витлумачена і в герменевтичному сенсі. «Семантика описує дану нам мовну дійсність, ніби спостерігаючи за нею ззовні... герменевтика зосереджується на внутрішньому процесі, як мова, яка ззовні постає як засвоєння світу знаків. Як семантика, так і герменевтика, кожна по-своєму, тематизує всю сукупність людських відносин до світу, як вони виражені в мові» [17, с.28-29].

Можна підтримати позицію А.В.Полякова стосовно того, що «...засобом інтерпретації правове мислення узгоджує одиничне і загальне в трьох моментах: право реалізації, правотворчості, виборі своєї позиції, оцінці своїх інтересів по відношенню до права. Засобом інтерпретації відбувається узгодження справедливості і формальності права» [20, с. 179].

Обґрунтувавши передумови появи нового комунікативного підходу у розумінні права, А.В. Поляков заявляє про комунікативну концепцію права. На його думку, правова комунікація – є правова взаємодія між суб'єктами, що виникає на підставі соціальної інтерпретації правових текстів, які представляють їм корелятивні правочинності і правові обов'язки, реалізовані в правовій поведінці [11, с. 14]. З наведеним визначенням можна цілком погодитися, проте, варто, на наш погляд, також урахувати соціально-психологічну основу правової комунікації. Правова комунікація є не тільки феноменом права, а й спілкування. Її належить розглядати **не просто як правову взаємодію, а як урегульований нормами права акт спілкування, інтерактивний діалог між суб'єктами права, реалізований за**

допомогою мови та інших знакових систем (виділено мною – С. К.). Правова комунікація забезпечує реальний зв'язок між особистістю і державою. Про те, що «право є системою повідомлення, діє лише в ситуації людського спілкування, є публічним феноменом, воно відкрите для пізнання й оцінки будь-якими особами», досліджуючи комунікативні характеристики права, зазначає М.Н. Козюк [10, с. 127].

Але не можна погодитися з думкою про те, що правова комунікація, зазвичай, характеризується односторонньою спрямованістю (законодавець – суб'єкт права). Теорія правових комунікацій формується потребами вивчення проблем впливовості й ефективності законодавчих текстів, їх дієвості, а отже, правова комунікація повинна також забезпечувати зворотний зв'язок між суб'єктом права та законодавцем.

Правова комунікація, на наш погляд, охоплює не тільки мовні – усні та письмові (вербальні), а й немовні (невербальні) засоби комунікативної взаємодії між суб'єктами права. Наприклад, голосування в парламенті можна розглядати як немовний формалізований канал передачі правової інформації. Невербальні засоби спілкування достатньо вивчені в соціальній психології у працях Г.М. Андреевої, А.Н. Леонтьєва, Є.В. Руденського, Л.Д. Столяренко та ін. Невербальні засоби комунікації відіграють велику допоміжну роль у комунікативному процесі, посилюючи або послаблюючи вербальний вплив.

Інтерпретаційна діяльність при такому підході ототожнюється з правовою, текст – з правом. Принциповим моментом концепції є висунення на перший план інтерпретаційної діяльності, яка, будучи за своєю природою суб'єктивністю, протистоїть уявленню про правові (судові) істини як об'єктивні категорії. Множинність інтерпретації (невідривної від мовленнєвої діяльності) – є способом буття істини.

Очевидно, що **текст права – це не продукт діяльності законодавця чи правозастосування, не результат прочитання тлумачення і не тільки завершальний сенс тексту, а сам пошук сенсу тексту права, як постійна діяльність по прояву ефекту права в дискурсі** (виділено мною – С.К.). Ця теза асоціюється з відомим у лінгвістиці положенням В. Гумбольдта про те, що мова – не орган, а діяльність. У цьому – знак розуміння обмеженості інструменталістської концепції мови.

З іншого погляду – у контексті право спадкоємності – правовий текст є нічим іншим, як онтологічно визначеною зв'язуючою ланкою у

темпорально-правових площинах (за Г.Гадамером, «горизонтах розуміння»). Не порушує загальної архітекτονіки бачення проблеми висновок про те, що в інтерпретаційному процесі зв'язок сьогодення з минулим здійснюється як „ревізія„ минулих історичних рішень, їхнє виправдання історичними умовами й пристосування до нових умов [7, с. 190].

Спілкування, за теоретичною структурою, складається з двох взаємопов'язаних сторін. Перша – комунікативна – обмін інформацією; друга – інтерактивна – організація взаємодії. **Правовий текст** як одиниця спілкування **являє собою систему комунікативно-пізнавальних елементів** (виділено нами – С.К.), що функціонально, тобто для даної конкретної мети спілкування, об'єднані у замкнену ієрархічно організовану, змістовну структуру загальною концентрацією чи задумом спілкування [12].

Більше того, як зауважує І.Кривцова, процес інтерпретації правових текстів як етап процесу розвитку правових явищ характеризується як результат спонтанної, нефіксованої кореляції «смислів» різночасних правових реальностей [14, с. 79-83].

У рамках розуміння судового процесу як комунікативного діалогу чітко висловлює свою позицію Н.Гураленко, коли стверджує, що «у процесі правової комунікації досягається деяка сфера перетину думок сторін, ... а інтерпретаційна діяльність судді зводиться до розуміння смислу в комунікації у правовому дискурсі» [7, с.188].

Правовий текст може бути інтерпретований як комунікативно-пізнавальна одиниця [8, с. 60-61, 62], **без якої право існувати не може. Право у цьому аспекті постає як порядок комунікативних відносин, що виникає на основі нормативно-правової інтерпретації різних правових текстів** (виділено нами – С.К.), які мають як вербальний, так і невербальний характер [8, с. 60-61, 62]. Наприклад, використання свого права (виконання правового обов'язку) передбачає як наявність первинних правових текстів, так і створення вторинних правових текстів. Особливе значення в рамках такого підходу набувають первинні правові тексти – ті джерела правової інформації, на основі яких констатуються правові норми: правові звичаї, закони, судові рішення, тощо. Це дає підставу розрізняти, наприклад, закон чи судові рішення як семіотичну систему, тобто систему знаків, що складають правовий текст.

Правові Оскільки будь-який текст існує в соціальному контексті, то виникає проблема інтерпретації правових текстів [8, с. 60-61, 62]. Проблеми правового тексту можна розглядати

теж як комунікативні, тобто вони являють собою проблеми впорядкування управління відомими критичними станами [4, с. 803, 109; 5, с. 60-61].

Висновки. Право у розглядуваному нами аспекті постає як порядок комунікативних відносин, що виникає на основі нормативно-правової інтерпретації різних правових текстів. Текст права – це не продукт діяльності законодавця або правозастосування, не результат прочитання тлумачення, і не тільки завершальний сенс тексту, а сам пошук сенсу права, як постійна діяльність по прояву ефекту права в дискурсі. Правовий текст як одиниця спілкування являє собою систему комунікативно-пізнавальних елементів, що функціонально, тобто для даної конкретної мети спілкування, об'єднані у замкнену ієрархічно організовану, змістовну структуру загальною концентрацією чи задумом спілкування.

Список літератури

1. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – Одеса: Юрид.літ., 2009. – Вип.50. – С.212-217.
2. Балинська О. Конотація в праві / О.Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.серія юридична: збірник наук.праць. – Львів: Льв. ДУВС, 2011. – Вип. 1(1). – С.147-158.
3. Бернюков А.М. Зміст судової інтерпретації: герменевтичний вимір/А.М.Бернюков // Проблеми філософії права. – Том VI-VII. – Київ; Чернівці: Чернівецький нац.ун-т, 2009. – С.154-163.
4. Винер Н. Право и коммуникация // Винер Н. Человек управляющий. – СПб, 2001. – С. 803, 109.
5. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного. – М., 1991. – С. 60-61.
6. Гомеров И.Н. Государство и государственная власть. – М., 2002.
7. Гураленко Н.А. Суддівське право пізнання: праксеологічний вимір: монографія/ Н.А.Гураленко. – Чернівці: Технодрук, 2013. – 352 с.
8. Дризде Т.М. Социокультурная коммуникация: текст и диалог в семиосоциопсихологии // Социокультурное пространство диалога. – М., 1999. – С. 60-61, 62.
9. Дудченко В.В. Про герменевтичний підхід до права/ В.В.Дудченко // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць.. – Одеса: Юрид.літ., 2009. – Вип.45. – С.11-16.
10. Козюк М.Н. Правовая культура и социальная коммуникация // Правовая культура в

России на рубеже столетий: Материалы конф. – М., 23 авг. 2002 г. – М., 2002.

11. Коммуникативная концепция права: Вопр. теории. – СПб., 2003. – С. 14.

12. Коммуникативная теория права: Проблемы генезиса и теоретико-правового обоснования. www.Law.edu.ru/doc/document.asp.doc ID=//38929 sub/D

13. Кравченко С.П. Мова як фактор правотворення та законотворення [Текст] : Дисс... канд. юрид. наук. : 12.00.01. Кравченко Сергій Петрович; Одеська національна юрид. академія. – О., 2000. – 201 с.

14. Кривцова І.С. Можливості співробітництва герменевтичного та синергетичного підходів у пізнанні правових явищ / І.С.Кривцова // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – Одеса: Юрид. літ., 2009. – Вип. 50. – С.79-83.

15. Макушина Е.Б. Правовая коммуникация как феномен права и общения... lv.csu.ru/vch/9/2004._01/C27.pdf.

16. Мережко А.А. Юридическая герменевтика и методология права /А.А.Мережко // Проблемы философии права. – Том I. – Київ;Чернівці: Рута, 2003. – С.159-162.

17. Овчинников А.И.Правовое мышление: Аксиологический и герменевтический аспекты: Автореф. дисс. на соиск.уч.ст.к.ю.н. – Ростов-на-Дону, 2000. – С. 28-29.

18. Поляков А.В. Коммуникативная концепция права (генезис и теоретико-правовое обоснование). Дисс. ... докт. юрид. наук в виде научного доклада. – СПб., 2002.

19. Поляков А.В. Общая теория права: Курс лекций. – СПб., 2001. – С. 3.

20. Поляков А.В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода. – СПб., 2004.

21. Поляков А.В. Общая теория права: феноменолого-коммуникативный подход. Курс лекций. – СПб., 2003.

22. Речевые коммуникации юристов: Интерактивный мультимедийный курс / Авт. А.М. Ломоносов, М.Н. Морозов, Т.В. Губаев, С.Н. Соколов. –Чебоксары, 2003.

23. Рикер П. Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике : пер. с фр./ П.Рикер. – М.: Медиум, 1995. – 415 с.

24. Сальников В.П., Степашин СВ., Хабидулина Н.И. Государственная идеология и язык закона. – СПб., 2001.

25. Сатохіна Н.І. Проблема розуміння у здійсненні права / Н.І.Сатохіна //

26. Солодухин А.О., Солодухина О.А. Юридический диалог: Теория и практика, круг проблем. – М., 1998.

27. Честнов И.Д. Право как диалог: формирование новой онтологии правовой реальности. – СПб., 2000.

Стаття надійшла до редколегії 27 листопада 2013 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

S.B. Karvatska

Legal text as an act of a legal communication

Summary

In this article legal text is analyzed as a unit of communication, and this unit is a system of communicative and cognitive elements. These elements are functionally, for this specific purpose of the communication, integrated in closed hierarchical semantic structure. This article also analyses the process of legal text interpretation as the stage of the legal phenomena development.

Key words: legal text, legal communication, interpretation, communicative nature.

С.Б. Карвацькая

Правовой текст как акт правовой коммуникации

Аннотация

Анализируется правовой текст как единица общения, которая представляет собой систему коммуникативно-познавательных элементов, функционально, то есть для данной конкретной цели общения, объединенных в замкнутую иерархически организованную, смысловую структуру, а также процесс интерпретации правовых текстов как этап процесса развития правовых явлений.

Ключевые слова: правовой текст, правовая коммуникация, интерпретация, коммуникативная природа.